

АВАРГА ТОСОН РАШААН СУВИЛАЛ ХХК
2024 ОНЫ БАЙГАЛЬ ОРЧНЫГ ХАМГААЛАХ МЕНЕЖМЕНТИЙН
ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

**ХЭНТИЙ АЙМГИЙН ДЭЛГЭРХААН СУМАНД БАЙРЛАХ
АВАРГА ТОСОН РАШААН СУВИЛАЛ ХХК-ИЙН 2024 ОНЫ БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ
МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨНИЙ БИЕЛЭЛТИЙН ТАЙЛАН**

/Регистрийн дугаар: 2644495/

2023 он

ТАЙЛАНГИЙН АГУУЛГА

БҮЛЭГ 1. ТӨСЛИЙН ТОВЧ ТОДОРХОЙЛОЛТ	2
1.1. Төсөл хэрэгжүүлэгчийн мэдээлэл	2
1.2. Төслийн байршил	4
1.3. Төслийн хүчин чадал	4
1.4. Ажиллах горим	
1.5. Төслийн технологи	
1.6. Төслийн тоног төхөөрөмж	
1.7. Дэд бүтэц, барилга байгууламж	5
БҮЛЭГ 2. ТӨСЛИЙН ТАЛБАЙ, ТҮҮНИЙ ОРЧНЫ БАЙГАЛЬ ОРЧИН, НИЙГЭМ-ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТОВЧ ТОДОРХОЙЛОЛТ	6
2.1. Газрын гадарга	6
2.2. Уур амьсгал	6
2.3. Гадаргын ус	6
2.4. Газрын доорх ус	6
2.5. Хөрсөн бүрхэвч	6
2.6. Ургамлан нөмрөг	6
2.7. Амьтны аймаг	7
2.8. Нийгэм, эдийн засаг, дэд бүтэц	7
БҮЛЭГ 3.ТӨСЛИЙН ГОЛ БОЛОН БОЛЗОШГҮЙ СӨРӨГ НӨЛӨӨЛЛИЙН ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА	8
БҮЛЭГ 4. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ	
4.1. Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний зорилго	
4.2. Сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах арга хэмжээ	10
4.4. Биологийн олон янз байдлыг дүйцүүлэн хамгаалах арга хэмжээний зөвлөмж	
4.5. Түүх, соёлын өвийг хамгаалах арга хэмжээний төлөвлөгөө	13
4.6. Осол, эрсдлийн менежментийн төлөвлөгөө	
4.7. Хог хаягдлын менежментийн төлөвлөгөө	14
4.8. Орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөр	15
4.9. 2024 оны Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх удирдлага-зохион байгуулалтын арга хэмжээний төлөвлөгөө	16
4.10. Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний биелэлтийг нөлөөллийн бүсийн оршин суугчдад тайлагнах төлөвлөгөө	17
4.11. 2024 онд хэрэгжүүлэх Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний нийт зардал	18
ДҮГНЭЛТ	19

БҮЛЭГ 1. ТӨСЛИЙН ТОВЧ ТОДОРХОЙЛОЛТ

1.1. Төсөл хэрэгжүүлэгчийн мэдээлэл

Төслийн нэр:	Рашаан сувиллын цогцолбор
Төсөл хэрэгжүүлэгч:	Аварга тосон рашаан сувилал
Тусгай зөвшөөрөл:	Эрүүл мэндийн яамны 2013.01.10-ны ЭХ-03/23/3122 дугаар улсын хэмжээнд Сувиллын тусламж үйлчилгээ үзүүлэх гэрчилгээг авсан.
Төсөл хэрэгжүүлэгчийн регистрийн дугаар:	Регистрийн дугаар: 2644495 Харилцах утас: 88884077, 99106419
Газар эзэмших эрхийн гэрчилгээ	Дугаар: 000007108 Олгосон он сар өдөр: Сумын Засаг даргын 2019.07.31-ны А/88 тоот шийдвэрээр 13 жилийн хугацаатай олгосон.
Төсөл хэрэгжүүлэгчийн хаяг:	Хэнтий аймаг, Дэлгэрхаан сум, 3-р баг
Төслийн байршил:	Хэнтий аймаг, Дэлгэрхаан сум, 3-р баг, Аварга тосон нэртэй газарт үйл ажиллагаа явуулдаг.
Цахилгаан хангамж:	Багануур цахилгаан түгээх сүлжээ ТӨХК холбогдсон.
Усан хангамж:	Унд, ахуйн хэрэглээний усыг өөрийн гүний худгаас хангадаг.
Хүний нөөцийн төлөвлөлт:	100 хүнийг ажлын байраар хангана. Үүнээс эмнэлгийн мэргэжлийн 20 ажилтан байна.
Хүчин яадал:	Хоногт 400-450 хүн хүлээн авах бүрэн хүчин чадалтай байна.

Тус төслийн Байгаль орчны нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээний тайланг 2024 онд үнэлгээ, зөвлөх үйлчилгээний мэргэжлийн байгууллага болох "Богдын өндөр сүрвэй" ХХК боловсруулан батлуулсан.

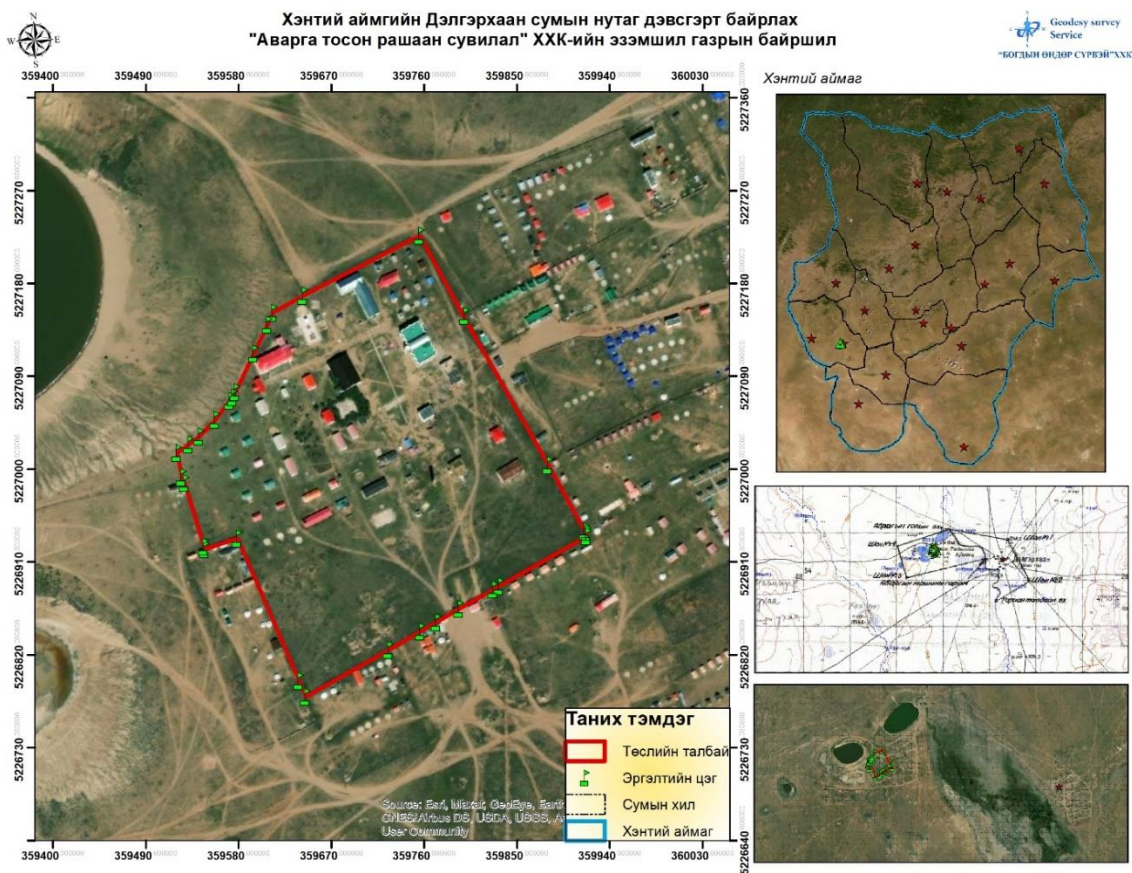
“Аварга тосон рашаан сувилал” нь Улаанбаатар хотоос 270 км-ын зайд байрлалтай Монгол орны томоохон рашаан сувиллын нэг бөгөөд хүмүүсийн амьдрал, эрүүл мэндийг хамгаалах, сайжруулах зориулалттай эрүүл мэндийн байгууллага юм.

Аураг рашаан: Аураг рашаан нь нүүрс хүчлийн хий CO_2 -р баялаг 88 метрийн гүнээс ундрэн гардаг хүйтэн рашаан ус юм. Рашааны найрлагад орсон нүүрс хүчлийн хий, эрдэжилтээс гадна түүний найрлаганд фтор, 2 валенттай төмөр, магни, титан, бари, зэс, лити, цайр оролцсон байдаг. Нүүрс хүчлийн хийт рашаан нь биеийн ерөнхий тамир тэнхээг сэргээх үйлчилгээтэй бөгөөд бие мах бодийн эд эсийн хүчил төрөгчийн хангамж ба оюуны ажиллах чадварыг сайжруулдаг. Аурагын рашаан нь ходоод гэдэсний архаг үрэвсэл, элэг, цөс, нойр булчирхай, сахарын диабет, эрдсийн солилцооны алдагдал зэрэг дотор эрхтний өвчинд хэрэглэхээс гадна ходоодны хүчил ихсэх, багасах мөн амны хөндий, буйлны үрэвсэл, хамар хоолойн харшлын гаралтай өвчин, шүдний өвчний үед зайлж хэрэглэнэ. Мөн толгойн өвчин, тархины даралт, уналтад шавшин хэрэглэдэг. Ялангуяа сахарын диабет өвчинд онцгой сайн үйлчилгээ үзүүлдэг.

Тосон шавар: Аварга тосонгийн анагаах шавар нь байгалд ховор тохиолдох өндөр эрдэжилттэй, наалдамхай чанартай 3 төрлийн улаан шар, саарал, хар өнгөтэй нарийн ширхэгтэй тослог, лаг шавраас бүрдэнэ. Шаврын бүтцийн ширхэг хичнээн нарийн бөгөөд тослог, наалдамхай шинж чанартай байх тусам анагаах чанар нь сайн байдаг. Аварга тосонгийн эмчилгээний шавар нь дулааны физик чанар биологийн идэвхит бодисыг агуулсан органик эрдэсийн бүрэлдэхүүн, төмөр, зэс, кабалетын ислүүд, амин хүчлүүд, нүүрс ус төрөгч, хүхэрт ус төрөгч, азот, радон болон даавар, антибиотек, витамин төст нэгдлүүдийнхээ ачаар эмчилгээний өндөр ач холбогдолтой шаварт тооцогддог. Эмчилгээний шавар нь нянгийн эсрэг үйлчилгээтэй байдаг. Хүний биед шавар эмчилгээний үзүүлэх нөлөөнд дулааны үйлчилгээ голлох үүрэгтэй байдаг. Дулааны нөлөөгөөр шавар тавьсан биеийн хэсэгт судас тэлж,

цусны эргэлт сайжирч, биеийн температур нэмэгдэж бодисын солилцоо сайжирдаг байна. Рашаан ус, шавар эмчилгээний эхний үед булчингийн агшилт суларч тамир доройтож байгаа мэт боловч курс эмчилгээний төгсгөлд цусны судлуудын тонус нэмэгдэж ургал мэдрэлийн цочрол багасч, булчингийн агшилт хүчтэй болон биеийн ерөнхий байдал сайжирдаг. Шавар эмчилгээ нь биеийн эсэргүүцлийг нэмэгдүүлж цусан дахь залгих болон хамгаалах эсийн чадварыг нэмэгдүүлдэг байна.

Тосон нуур: Нуурын эргийн элс нь нуурын доор байх эмчилгээний шаврын үргэлжлэл болох ба Аварга тосонгийн анагаах шавраас дутахгүй өндөр эрдэжилттэй, олон төрлийн микро элемент агуулсан том ширхэгтэй элсээр бүтнэ. Нуурын эргийн элс нь рашаан нуурын хаялгаар байнга эрдэсжиж байдаг. Аваргын бүлэг рашааны эмчилгээний нэг хэсэг нь нуурын эргийн эрдэсжсэн элс, нарны эгц тусгал бүхий нуур орчмын эмчилгээний био уур амьсгал, хужиран зам зэрэг нь анагаах ухааны олон төрлийн хүчин зүйлийг нэг дор цолцлоосон эмчилгээний ач холбогдол өндөртэй чухал хэсэг юм. Рашаан нуур нь олон мянган жилийн настай бөгөөд өндөр эрдэжилттэй, найрлагандаа олон төрлийн органик бодис агуулсан, шавар, элсэн дээр газрын гүний усны ундаргаар тогтсон байгалийн рашаан юм. Тосон нуурын рашаан ус нь карбонат-гидрокарбонат, хлорт натри төрлийн өндөр эрдэжилттэй жинхэнэ давст нуур юм. Рашаан нууранд орсноор хүний биеийн эрүүл мэндийг дэмжиж дархлааг сайжруулах үйлчилгээг үзүүлдэг байна. Нуурын усны долгионд хүний биед сайн макро болон микро элементүүд байдаг ба ялангуяа гормоны болон бодисын солилцоог сайжруулагч олон тооны биогений өдөөгч, дотоод шүүрлийн булчирхайн ажиллагааг идэвхжүүлэгч бодисууд байдаг ба тэдгээр нь нүдэнд харагдахгүй талст хэлбэрийн нимгэн давхаргаар арьсыг бүрхэж биед шингэн хүний бие организмыг дэмждэг байна.

Зураг 1. Төслийн байршлын зураг

1.2. Төслийн хүчин чадал

Аварга тосон рашаан сувилал нь нэг ээлжиндээ 350-400 хүн хүлээн авах хүчин чадалтай. Дулааны 3 сар ажиллахдаа 4000 гаруй хүн 378 ортойгоор, 29000 ор хоногийн үйлчилгээ үзүүлэх хүчин чадалтай. Үүнээс жилд дунджаар 2,000-2,500 хүн хүлээн авч үйлчилгээ үзүүлэн нийт хүчин чадлынхаа 60-70%-ийг ашигладаг.

Сувиллын хүрээнд үйлчилгээний эмнэлэг, хоол зоогийн газар, агуулах, худаг, угаалгын байр, манаачийн байр; амрагчдын Аураг зочид буудал, Рашаан буудал, Тосон нуур цогцолбор, Дүнзэн байр, Гэр хотхон, Энгийн буудал, Энгийн байр гэсэн 7 төрлийн байруудтай.

Сувилал нь дараах 7 алба нэгжтэй бөгөөд эдгээр алба нэгжид нягтлан бодогч, эмч, сувилагч, тогооч, зөөгч, үйлчлэгч, менежер гэсэн нийт 20-иод мэргэжлийн 100 гаруй хүн ажилладаг.

- ✓ Эмнэлгийн алба
- ✓ Цэвэрлэгээ үйлчилгээний алба
- ✓ Захиргаа, аж ахуйн алба
- ✓ Санхүүгийн алба
- ✓ Хүлээн авах тооцооны алба
- ✓ Борлуулалт маркетингийн алба
- ✓ Хоол үйлдвэрлэлийн алба

1.3. Дэд бүтэц

1.3.1. Цахилгаан хангамж

Сувилал нь зуны 3 сар тасралтгүй үйл ажиллагаа явуулдаг бөгөөд энэ хугацаанд амралтын байр, хоолны газрын тоног төхөөрөмж, гадна талбайн гэрэлтүүлэг, ахуйн хэрэгцээний цахилгаан эх үүсвэрүүдийг Багануур дүүргээс өндөр хүчдэлээр дамжуулан хангах гэрээг байгуулан ажилладаг байна. Цахилгаан эрчим хүчнийхээ төлбөрийг хоорондын гэрээний дагуу төлбөрийг барагдуулдаг.

1.3.2. Дулаан хангамж

Төсөл нь дулааны 3 сарын хугацаанд үйл ажиллагааг явуулдаг бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд цахилгаан халаагуураар шийдвэрлэдэг.

1.3.3. Зам харилцаа

Аварга тосон рашаан сувилал нь Улаанбаатар хотоос 270 километр зайтай орших ба Хэнтий аймгийн Жаргалтхаан сумыг өнгөртөл 230 км засмал замаар, Жаргалтхаан сумаас Аварга тосон рашаан сувилал хүртэл 40 км сайжруулсан шороон замаар явж очно.

1.3.4. Усан хангамж

Өөрийн эзэмшлийн талбайд гаргасан 1 худгаас амрагч, ажилчдын унд ахуйн хэрэглээний усыг татан ашигладаг ба сувилалын газар нь бүрэн хүчин чадлаараа ажилласан өдрүүдэд нэмэлтээр Хэнтий аймгийн Дэлгэрхаан сум ТӨААТҮГ-тай 2022 оны 11 дүгээр сарын 28-ний өдөр хийсэн АГ/38 тоот ус ашиглах гэрээний дагуу ус нэмэлтээр авч ашиглах байна.

Тус ус ашиглалтанд Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг Усны газраас 2023 оны 01 дугаар сарын 2-ны өдрийн 01 дугаар ус ашиглах боломжит нөөцийн хэмжээ хүрэлцээтэй байна гэсэн дүгнэлтийн авсан.

1.3.5. Хог хаягдал

Хатуу хог хаягдал

Сувилал бүрэн хүчин чадлаараа (300 хүн/өдөр) ажиллагсад 100 хүн ажиллана гэж тооцвол хоногт $400 \times 0.3 = 120$ кг, сард 3600 кг хатуу хог хаягдал гарахаар байна. Үйл ажиллагаа явуулах дулааны 3 сард 10.8 тн хатуу хог хаягдал гарахаар байна. Жилд дунджаар 7,5 тн гардаг бөгөөд Дэлгэрхаан сумын аварга тохижилт үйлчилгээний газартай хог хаягдал ачин зайлуулах гэрээ байгуулан ажиллаж байна.

Шингэн хог хаягдал

Бохир усыг одоогоор бага оврын цэвэрлэх байгууламжаар дамжуулан MNS 4943:2015 стандартанд нийцүүлэн хөрсөнд шингээдэг байна. Цаашид үйл ажиллагаа өргөжиж байгаатай холбоотойгоор 500 хүний хүчин чадалтай цэвэрлэх байгууламжийг 2023 онд ашиглалтад туршилтаар оруулан “Экобиотех” ХХК-тай гэрээ байгуулан байгууламжийг хүлээн авах шатанд ажиллаж байна.

Аюултай хог хаягдал

Сувилал нь рашаан, шавар, нуурыг түшиглэн байгалийн эмчилгээг уламжлалт анагаах ухаантай хослуулан сувиллын үйл ажиллагааг эрхэлдэг байна. Гэвч тодорхой хэмжээний эм, эмнэлгийн зориулалттай хэрэгслийн хаягдал гарах ба үүнийгээ Дэлгэрхаан сумын нэгдсэн эмнэлэгтэй гэрээ байгуулан зориулалтын цэгт битүүмжлэн хадгалан нийлүүлдэг.

БҮЛЭГ 2. ТӨСӨЛ ХЭРЭГЖИХ ОРЧНЫ ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТОВЧ ТОДОРХОЙЛОЛТ

2.1. Газрын гадарга

Хэнтий аймгийн нутгийн хойд хэсэг ойт хээр, уул нурууд нь ерөнхийдөө д.т.д. дунджаар 2100-2600 м орчим өндөрт өргөгджээ. Онон Балжийн голоос урагш хээрийн бүс залгана. Эндхийн уул нурууд нь намссаар ухаа гүвээ цав толгодод аажмаар шилжинэ. Уулсын өндөр нь д.т.д дунджаар 1300-1500 м ерөнхийдөө нэгэн жигд өндөртэй.

2.2. Уур амьсгал

Дэлгэрхаан сум нь Монгол орны физик газар зүйн мужлалын хувьд Хангай Хэнтийн уулархаг их муж Хэнтийн мужийн Хэнтийн захын уулсын тойрог, Монголын дорнод талын их муж Халхын дундад ухаа гүвээт талын тойргийн заагт оршино. Дэлгэрхаан сум нь уур амьсгалын хувьд эрс тэс уур амьсгалтай хуурайдуу сэрүүн зунтай бүсэд нөхцөлд оршино. Хамгийн хүйтэн үе нь 1-р сар бөгөөд дундаж температур нь өвөлдөө -15-аас -40 хэм хүртэл хүйтэрдэг бол хамгийн халуун өдөр нь 7 сард ба зуны дундаж температур +15-аас +37 хэм хүрдэг байна.

Голдуу хаврын улиралд салхины хүч 12м/сек-ээс 14м/сек хүрч зарим үед 16- 18м/сек хүрч салхилдаг. Өвлдөө дунджаар 5-аас 10 см зузаан усан бүрхүүл тогтдог. Жилийн анхны бороо 4 сарын эхээр анхны цас 9-р сарын дундуур ордог.

2.3. Гадаргын ус

Дэлгэрхаан сумын нутгийн баруун болон өмнөд хилийн дагууд Хэрлэн гол урсах бөгөөд нутгийн баруун өмнөд хэсгээр аажим тохойрон зүүн тийш гольдрол нь эргэдэг. Үүнийг Хэрлэнгийн Их тохой гэж нэрлэдэг. Сумын төвийн дэргэдээс эх авсан Аваргын гол урагш урссаар Хэрлэн голын солгой талаас цутгадаг нэгдүгээр эрэмбийн жижиг гол юм.

Сувилал нь Тосон нуурийн эргээс 150 метрийн зайд усан сан бүхий газрын онцгой хамгаалалтын бүсээс 12 метрийн зайд энгийн хамгаалалтын бүсэд байрлана. Бүрд нуурийн эргээс 300 метрийн зайд, онцгой хамгаалалтын бүсээс 170 метр, энгийн хамгаалалтын бүсээс 80 метрийн зайд байрлаж байна.

2.4. Хөрсөн бүрхэвч

Гадаргын хэв шинжийн хувьд тал хээрийн хэв шинж давамгайлсан том жижиг олон нууртай, мөн голын эх болох газар тул нуга, намагтай газар байна. Үүнээс шалтгаалан нам дор газраа нугын болон аллювийн хөрс тархсан байгаа бол талархаг газраар хар хүрэн хөрс зонхилон тархсан байна.. Газрын гадаргын өндөршил нь далайн түвшнээс дээш 1240-1260 метр орчимд хэлбэлзэнэ.

Сувиллын талбай нь талархаг хэв шинжтэй, нуурын хөндийн дэнжийн систем илэрнэ. Нийт талбай 10 га бөгөөд нуурын хөндий, голын эхээр нугын, аллювийн, талархаг газраар хар хүрэн хөрсний хэв шинж зонхилон тархсан байна.

2.5. Ургамлан нөмрөг

Дэлгэрхаан сумын нутаг дэвсгэрт дахь ургамлын төрөл зүйл нь уулын ойт хээрийн бүслүүрийн ургамлын ангилалд хамаарах ба энд ботууль, тужууны өвс, дааган сүүл зэрэг үетэн, заримдаг өвс бүхий уулын хээрийн ургамал болон таг, тагийн доод хэсгийн өндөр уулын ургамлаас гадна хээрийн

ургамлууд холилдон ургадаг байна. Сувиллын эзэмшлийн нийт талбайн 30-50%-д ургамлан нөмрөгтөй байгаа нь судалгаагаар тогтоогдсон бөгөөд цаашид Газрын тухай хуулийн дагуу нийт талбайг бүрэн хэмжээгээр олон наст өвслөг ургамлан бүрхэвчтэй, үүний арваас дээш хувьд бут, модлог ургамал ургуулах шаардлагатай болсон байна.

2.6. Амьтны аймаг

Төслийн талбайн орчим зэрлэг амьтан, шувууд, хоёр нутагтан зэрэг амьтад тархан нутаглах бөгөөд 40 гаруй зүйлийн хөхтөн тэмдэглэгдсэнээс ердийн буюу хэвийн үзэгддэг 26, ховордуу 6, маш ховор буюу хааяа үзэгддэг 8 зүйл тархжээ. Үүний зонхилох хувийг мэрэгч, махчин амьтан эзэлдэг бөгөөд үлдсэн хэсгийг салаа туурайтан, туулай хэлбэртэн эзэлдэг. Нийт нутгаар болон ус намгархаг газруудаар суурин болон нүүдлийн амьдралтай цэн тогоруу, ангир, хун, тоодог, өвөөлж, хөх цэгций, элээ, хэрээ, шар шувуу, ууль, тоншуу, бол

2.7. Тусгай хамгаалалттай газар нутаг, түүх соёлын өв

Төслийн талбай орчимд түүхийн үнэт, соёлын өв байхгүй. Аварга тосон нуур, Бүрд нуур зэрэг байгалийн дурсгалт томоохон нууруудаас 150-300 метрийн зайд оршино. Хамгийн ойролцоох улсын тусгай хамгаалалттай газар нь 15 км-т Хэрлэн тооно уулын байгалийн нөөц газар байна.

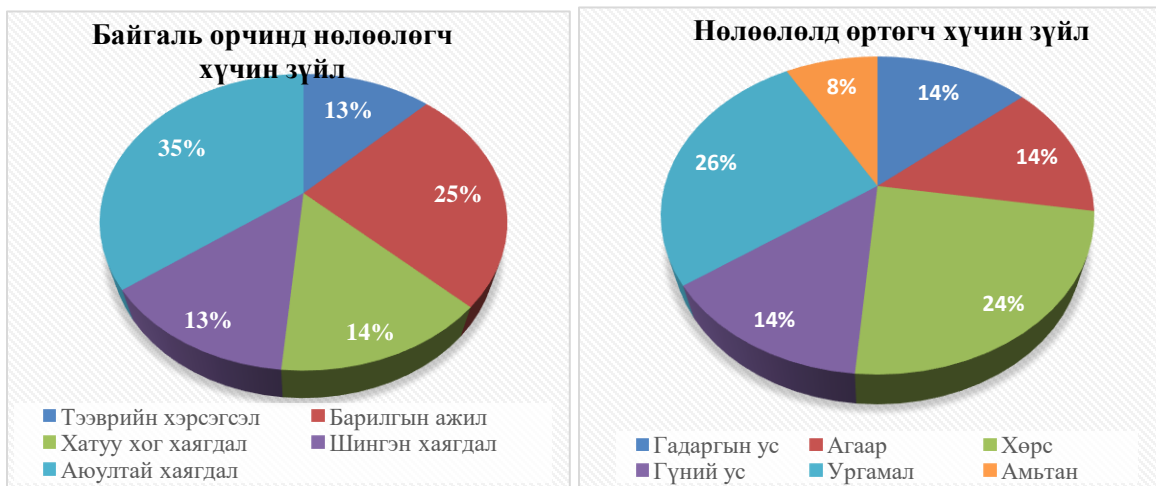
БҮЛЭГ 3. ТӨСЛИЙН ГОЛ БОЛОН БОЛЗОШГҮЙ СӨРӨГ НӨЛӨӨЛЛИЙН ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА

Төслийн үйл ажиллагааны улмаас хүрээлэн буй орчинд учирч болзошгүй нөлөөллийг тогтоохдоо байгаль орчны суурь нөхцөл, дүгнэлт, урьд өмнө хийгдсэн байгаль, нийгэм, эдийн засгийн холбогдолтой судалгааны материалууд, судалгаа явуулсан мэргэжлийн экспертүүдийн дүгнэлтүүдийг үндэслэн тодорхойлов. Тус төслийн үйл ажиллагаанаас сөрөг нөлөөлөлд өртөгдөх байгалийн үндсэн тусгагдахуун нь усан орчин, агаар, хөрс, ургамал, амьтан юм.

Хүснэгт 1. Нөлөөллөх чанарын үнэлэлт

№	Нөлөөлөлд өртөгч хүчин зүйлүүд	Тээврийн хэрэгсэл		Барилгын ажил		Хатуу хог хаягдал		Шингэн хаягдал		Аюултай хаягдал		Дүн	
		1	0	0	0	1	0	0	0	5	0	6	0
1.	Хүн амын эрүүл мэнд	1	0	0	0	1	0	0	0	5	0	6	0
2.	Агаар	1	4	2	5	2	2	2	1	2	3	9	15
3.	Хөрс	2	2	10	10	4	5	4	2	10	7	30	26
4.	Гүний ус	2	1	0	2	2	2	2	3	5	7	11	15
5.	Гадаргын ус	5	2	0	1	2	4	4	4	5	4	16	15
6.	Ургамал	5	5	10	10	4	5	4	2	10	7	33	29
7.	Амьтан	2	2	4	2	2	1	2	1	5	3	15	9
	Дүн	27	16	26	30	17	19	14	13	42	31	100%	

Үнэлгээний хүснэгтийн босоо багануудын нийлбэр дүнгээс үзвэл төслийн үйл ажиллагаа нь байгаль орчинд тогтвортой байдлыг алдагдуулахаар хэмжээний сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй нь харагдаж байна. Хэвтээ багануудын нийлбэр дүнгээс үзвэл хөрс, агаар, ургамал, усан орчин, амьтан зэрэг байгаль орчны бүрдэл хэсэг тус бүрт тодорхой хэмжээгээр нөлөөлж байна.

График 1. Нөлөөлөгч, өртөгч хүчин зүйлс

“Аварга тосон рашаан сувилал” ХХК-ний “Рашаан сувиллын цогцолбор” төслөөс байгаль орчинд нөлөөлөх байдлаараа Дунд нөлөөлөлтэй бөгөөд нөлөөллийн эрчим бага байна. Тухайлбал ус ашиглалт, түүний чанар, газрын элэгдэл, эвдрэл, ургамлан нөмрөг, аюул ослын магадлал, газрын төрх, хотгор гүдгэрийн өөрчлөлт, зэрэгт болзошгүй сөрөг нөлөөлөл нь Дунд зэрэг байх ба агаарын бохирдол, түүх соёлын өв, соёлыг түгээх, орон нутгийн дэд бүтцийг сайжруулах, ядуурлыг бууруулах, эдийн засгийн өсөлт, хүн амын шилжилт хөдөлгөөн, орон нутгийн хөгжил зэрэгт бага болон дунд эрчмийн эерэг нөлөөлөлтэй байна. Мөн төслийн онцлох үйл ажиллагаа нь хүн амын эрүүл мэндэд байгалийн эрсдсээр эмчилгээ үзүүлэх онцлох эерэг нөлөөлөлтэй төсөл билээ.

БҮЛЭГ 4. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

4.1. Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний зорилго

Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний зорилго нь төсөл хэрэгжих нутаг дэвсгэрийн байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн баялгийг зүй зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх, нөлөөллийн үнэлгээгээр тогтоогдсон сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах, урьдчилан сэргийлэх, төсөл хэрэгжих орчинд үүсэж болзошгүй сөрөг нөлөөллийн үр дагаварыг илрүүлэх, хянахад оршино.

БОМТ нь Байгаль хамгаалах төлөвлөгөө, Орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрөөс бүрдэнэ.

2024 онд хэрэгжүүлэх Байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөөнд байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээгээр тогтоосон сөрөг нөлөөллөөс урьдчилан сэргийлэх, бууруулах, арилгах арга хэмжээ, ногоон байгууламжын ажил хийх, тэдгээрийг хэрэгжүүлэх хугацаа, шаардагдах зардлыг тусгасан болно.

Байгаль орчны асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллага, эсхүл аймаг, нийслэлийн байгаль орчин аялал жуулчлалын газрын асуудал хариуцсан газар хянаж, баталсан тухайн жилийн байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө нь төслийн үйл ажиллагаа эхлүүлэх, үргэлжлүүлэхийг зөвшөөрсөн байгаль орчны үндсэн бичиг баримт болно.

2024 онд хэрэгжүүлэх байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг Монгол улсын Байгаль хамгаалах тухай хууль, Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль болон бусад холбогдох журам дүрэм, “Алтны хүдрийг баяжуулах үйлдвэр” төслийн байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын нарийвчилсан үнэлгээгээр тодорхойлсон сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах арга хэмжээ, байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө зэргийг үндэслэн БОНХЯ-ны Сайдын 2014 оны 4 сарын 10-ны өдрийн А-117 дугаар тушаалаар батлагдсан аргачлал, БОАЖЯ-ны Сайдын 2019 оны 10 сарын 29-ний өдрийн А/618 тоот тушаалаар батлагдсан "Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө боловсруулах, хянан батлах, тайлагнах журам" болон тус журмын 2-р хавсралтын дагуу боловсруулсан болно.

Байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлыг холбогдох журмын тавигдсан шаардлагын дагуу тодорхойлж тусгав. Эдгээр зардлууд нь байгаль орчныг хамгаалах ажлын шууд зардлууд бөгөөд түүнтэй холбогдон гарах бусад зураг төслийн буюу туслах чанарын ажлуудын зардал ороогүй.

4.2. СӨРӨГ НӨЛӨӨЛЛИЙГ БУУРУУЛАХ, АРИЛГАХ АРГА ХЭМЖЭЭ

№	Гол болон болзошгүй сөрөг нөлөөллүүд	Сөрөг нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Сөрөг нөлөөллийн хамрах хүрээ	Хэмжих нэгж	Нэгжийн зардал (мян.төг)	Тоо хэмжээ	Нийт зардал, мян.төг	Хэрэгжүүлэх хугацаа, давтамж	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
1	Агаарын чанар	Төслийн хүрээнд ашиглах авто тээврийг үзлэг оншилгоонд тогтмол оруулж шаардлагатай тохиолдолд засвар үйлчилгээ хийх	Автомашин	удаа	100.0	4	400.0	2024.09 сард	Агаарын тухай хууль, MNS 4585:2016 Агаарын чанар. Техникийн ерөнхий шаардлага Ажлын байрны агаарын эрүүл ахуйн шаардлага: MNS 4990:2010,
2		Гадна талбайн гэрэлтүүлгийг хөдөлгөөн мэдрэгчтэй сэргээгдэх эрчим хүчээр ажилладаг байхаар төлөвлөх	Гадна талбайн гэрэлтүүлэг	ш	70.0	15	1.050.0	2024.6-7 сард	
3	Хөрс, газрын гадарга	Төв зам дагуу 500-1000м-ийн зайд нэр, хаяг чиглэл заасан замын тэмдэг байршуулах	Олон салаа зам үүсэхээс сэргийлэх	ш	150.0	2	300.0	2024	Замын тэмдэг, тэмдэглэгээ, MNS 4597:2013
4		Авто машины зогсоолыг хатуу хучилттай болгох	30 автомашины	Бүтээн байгуулалтын зардлаар				2024.10 сард	Автомашины зогсоол, ангилал, ерөнхий шаардлага, MNS 5342:2007
5	Усан орчин	Ус мэдрэгчтэй крант суурилуулах	Нийт объектод	ш	20.0	20	400.0	2024	
6		Усны эх үүсвэрүүд дээрх ус цэвэршүүлэх төхөөрөмж солих	Үйл ажиллагааны хүрээнд	ш	3	60.0	180.0	2024	
7		Ногоон байгууламжийн усалгаанд ашиглахаар хурын ус цуглуулах, нөөцлөх хэсгийг бий болгох	Үйл ажиллагааны хүрээнд	Бүтээн байгуулалтын зардлаар				2024	
8		Усыг хэмнэлттэй ашиглах тухай анхааруулах хуудас, санамжийг байрлуулах	Объект бүрт	ш	40.0	5	200.0	2024	

9		Тосон болон Бүрд нуурыг хамгаалах зөв зохистой ашиглах талаарх сургалт	Амрагчдад	Ээлж солигдох бүрд	-	Жилд 13 удаа	Байгаль орчны ажилтан	2024	
10	Бүтээн байгуулалтын ажлын явцад	Галын аюулгүй байдлыг хангасан байх	Үйл ажиллагааны хүрээнд	-	-	-	-	2024	Галын аюулгүй байдал. Ерөнхий шаардлага зэрэг стандарт, баримт бичгүүдийн шаардлагад нийцсэн байх Эко гэр, эко урц, эко лоджоос бусад байр, сууц байгууламжийн барилгын гал тэсвэршилтийг “БНБД 31-03-03
11		Барилга дулаан алдахгүй байхаар материалын сонголт хийх	Үйл ажиллагааны хүрээнд					2024	
12	Ан амьтныг хамгаалах	Өвөлжилт хүндэрсэн үед хамгаалалтын захиргаатай хамтран ан амьтанд хужир, шүү, өвс тавих ажлыг хийж байх	Үйл ажиллагааны явцад	-	-	-	500.0	2024.11-12 сар	Амьтны тухай хууль
Нийт									3 030.0

4.3. ОРЧНЫ ТОХИЖИЛТ НОГООН БАЙГУУЛАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Орчны тохижилт, цэцэрлэгжүүлэлтийн зорилт	Нөхөн сэргээлтийн арга хэмжээ	Арга хэмжээний цар, хүрээ	Хэмжих нэгж	Тоо хэмжээ	Нэгжийн зардал, төг	Нийт зардал (мян.төг)	Хэрэгжүүлэх хугацаа ба давтамж	Баримтлах стандарт, аргачлал
Төслийн талбайн орчим нөлөөлөлд өртсөн талбайг нөхөн сэргээх	Олон наст ургамлын үр тариалж ургамалжуулах	Хавар	1500м2	41кг	30.0	1 230.0	2024.05-06 сард	Ургамлын тухай хууль
	/ Хайлаас /Суулгац	Хавар, Намар	ш	50	5.0	250.0	2024. 5 сар 10 сард	Ургамал хамгааллын тухай хууль
	/ Агч /Суулгац	Хавар, Намар	ш	50	10.0	500.0	2024. 5 сар 10 сард	MNS 5918:2023
	/ Голт бор/Суулгац	Хавар, Намар	ш	50	10.0	500.0	2024. 5 сар 10 сард	Эвдэрсэн газрыг ургамалжуулах Техникийн шаардлага
Тэрбум мод төслийн хүрээнд орон нутагт ногоон байгууламж бий болгох	Хайлаас (Суулгац)	Хавар, Намар	ш	200	3.0	600.0	2024. 5 сар 10 сард	МУ Ерөнхийлөгчийн санаачилсан “Тэрбум мод” Үндэсний хөдөлгөөн
	Агч (Суулгац)	Хавар, Намар	ш	200	5.0	1 000.0		
Орчны тохижилт цэцэрлэгжүүлэлтийн нийт зардал						4 080.0		

4.4. ТҮҮХ, СОЁЛЫН ӨВИЙГ ХАМГААЛАХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Төслийн талбайд түүх, соёлын өв илрээгүй. Тус төслийн үйл ажиллагааны явцад археологи, палеонтологийн олдвор, түүх соёлын дурсгалт зүйлс илэрвэл үйл ажиллагаагаа түр зогсоож энэ тухай сумын засаг дарга, цагдаагийн болон уг асуудлыг эрхэлсэн эрдэм шинжилгээний байгууллагад нэн даруй мэдэгдэх ба цаашид Монгол улсын “Соёлын өвийг хамгаалах тухай хууль” болон бусад холбогдох хууль тогтоомжийг мөрдөн ажиллана.

4.5. ХОГ ХАЯГДЛЫН МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

№	Хог хаягдлын ангилал	Сөрөг нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Сөрөг нөлөөллийн хамрах хүрээ	Хэмжих нэгж	Нэгжийн зардал, мян.төг	Тоо хэмжээ	Нийт зардал, мян.төг	Хэрэгжүүлэх хугацаа	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг
1	Ахуйн хаягдал	Нийтийн эзэмшлийн талбай, үйлчилгээний орчинд ангилан ялгах боломж бүхий хогийн сав байрлуулах	Эдэлбэр газар	ш	150.0	4	600.0	2024 онд	Хог хаягдлын тухай хууль MNS 5344:2011 Ахуйн хог хаягдлыг тээвэрлэхэд тавих ерөнхий шаардлага MNS 4943:2015 ХБО. Усны чанар. Хаягдал ус. Ерөнхий шаардлага
2		Хог хаягдлын мэргэжлийн байгууллагатай гэрээ байгуулан график хугацааны дагуу зайлуулж байх	Үйл ажиллагааны хүрээнд	Удаа	30.0	45	1 200.0	2024 онд	
3		Хог хаягдлыг эх үүсвэр дээр нь ангилан ялгах		-	-	-	-	2024 онд	
4		Төсөл хэрэгжих талбайгаас 50 метр зай дах хог хаягдал, мөс цасыг цэвэрлэх	Төсөл хэрэгжих талбай	-	-	-	-	Төслийн турш	
5		Хог хаягдлыг эх үүсвэр дээр нь ангилан ялгахын ач холбогдлын тухай сургалт явуулах	Нийт ажилчдад	Удаа	-	5			
6		Ил задгай хог хаягдал хаяхаас урьдчилан сэргийлэх самбар байршуулах	Эдэлбэр газар	ш	100.0	2	200.0	2024 онд	
7		Хог хаягдлын цэгийг ариутгах	Хогийн цэг	Удаа	200.0	3	600.0	2024.06-09 сар бүр	
8		Нуурыг хамгаалах зорилгоор зуны улиралд 14 хоногт 1 удаа нуур орчмын хог хаягдлыг цэвэрлэх	Тосон болон Бүрд нуур	Сард 6 удаа	Дотоод зардлаар			2024.06-09 сар бүр	
9		Аюултай хог хаягдлыг тогтсон хугацаанд сумын эмнэлэгт нийлүүлэх		тухай бүр	Гэрээний дүнгээр			2024 онд	
Нийт								3 800.0	

4.6. ОРЧНЫ ХЯНАЛТ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХӨТӨЛБӨР

№	Хяналт шинжилгээ хийх үзүүлэлтүүд	Хяналтын цэгийн байршил	Хугацаа ба давтамж	Давтамжийн тоо	Нэгжийн зардал, мян.төг	Нийт зардал, мян.төг	Баримтлах стандарт, арга, аргачлал
1	Агаар дахь тоосжилт, агаар бохирдуулагч бодис (SO ₂ ,NO ₂ ,CO,Pb, TSP)	Төслийн талбайд 2 цэгээс /авто зогсоол, амрагчдын байр/	7-р сард	2	40.0	80.0	MNS 4585-2016 Агаарын чанар. Техникийн ерөнхий шаардлага MNS 3384-1982 Сорьц авахад тавих ерөнхий шаардлага,
2	Эмчилгээнд ашиглагдаж буй шавраас дээж авах	Эмчилгээнд ашиглаж буй байгалийн шавраас	Улиралд 1 удаа /7 сард/	1	200	200	MNS 5848:2008 эмчилгээний шаврын ангилал. Техникийн шаардлага
3	Эмчилгээнд ашиглаад байгаль нийлүүлж буй нөхөн төлжиж буй шавраас дээж авах	Нөхөн төлжиж буй шавар	Улиралд 1 удаа /7 сард/	1	200	200	
4	Ундны усны ерөнхий химийн шинжилгээ	Худаг-1 Гал тогоо-1	6 сард	1	20.0	20.0	MNS 0900-2018 Ундны ус. Эрүүл ахуйн шаардлага, түүнд тавих хяналт
5	Ундны усан дахь эмгэг төрүүлэгч бактерийн тоо	Ундны ус	6 сард	1	20.0	20.0	
6	Бохир усанд шинжилгээ хийх зардал	Бактериологи Хүнд металл	6 сард	1	64.2	192.6	MNS ISO 5667-10:2001 Байгаль орчин. Усны чанар. Дээжлэлт. 10-р хэсэг: Хаягдал уснаас дээжлэлт хийх MNS 4943:2015 ХБО. Усны чанар. Хаягдал ус. ерөнхий шаардлага
7	Аварга тосон нуурын уснаас дээжлэлт хийх	Бактериологийн бүрэн шинжилгээ	7 сард	1	25.0	25.0	MNS 4047:1988. Усан мандал. Гадаргын усны чанарын хянан журам
Нийт							737.0

4.7. 2024 ОНЫ БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ УДИРДЛАГА-ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫН АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

№	Төлөвлөсөн арга хэмжээ	Урьдчилан тооцсон төсөв мян.төг	Хэрэгжүүлэх хуваарь				Хариуцсан албан тушаалтан	Тайлбар
			2024 он					
			I улирал	II улирал	III улирал	IV улирал		
1	Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулж жил бүр батлуулж, тайлагнадаг байх	-					Захирал	БОМТ-нд тусгасан арга хэмжээг хэрэгжүүлсэн байна.
2	Үйл ажиллагааны чиглэл өөрчлөгдөх, татан буугдах, барилга байгууламжийг бусдад шилжүүлэх, хөлслүүлэх, түрээслүүлэх зэрэг тохиолдолд тухайн хамгаалалтын захиргаанд мэдэгдэж гэрээнд нэмэлт, өөрчлөлт хийлгэж байх	-					Захирал, менежер	
3	Орон нутгийн засаг захиргаа, багийн иргэдийн саналыг сонсож, зохих арга хэмжээ авах, харилцан мэдээлэл солилцож байх	-					Менежер	БОНХЯ-ны сайдын 2014 оны 1-р сарын 06- ны өдрийн А-03 тоот журам
4	Газар, ус ашигласны болон бусад ажил, үйлчилгээ явуулж орлого олсны төлбөр, хураамжийг зохих журмын дагуу цаг хугацаанд нь төлөх	11 900.0					Захирал	Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль болон бусад
6	ХХАА-ын дүрэм заавар дотоод журмыг боловсруулах, танилцуулах, сургалт зохион байгуулах	400.0					Менежер	
7	Гал түймэр эсэргүүцэх ажлын зохион байгуулалт, багаж хэрэгслийн бүрдлийг шинээр бий болгох	Дотоод зардлаар					Менежер	
8	Жил бүрийн 4 дүгээр сарын 1-нээс 6 дугаар сарын 1, 8 дугаар сарын 20-ноос 10 дугаар сарын хооронд байгаль хамгаалагчдад туслах өндөржүүлсэн бэлтгэлтэй жижүүр, эргүүл томилон ажиллуулж байх	Ажлын байрны тодорхойлолто д тусгах					Менежер	
9	Байгалийн аялал, жуулчлалыг зөвшөөрөгдсөн бүсэд гал түймрийн аюулгүй үед зохион байгуулах	-					Менежер	
Нийт		12 300.0						

4.8. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨНИЙ БИЕЛЭЛТИЙГ НӨЛӨӨЛЛИЙН БҮСИЙН ОРШИН СУУГЧДАД ТАЙЛАГНАХ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

БОМТ, БОМТ хэрэгжилтийг тайлагнах, оролцогч талууд	Тайлагнах хэлбэр	Мэдээллийн агуулга	Зохион байгуулах хугацааны тов	Тайлагнах зардал, төг	Хариуцан зохион байгуулах албан тушаалтан/ажилтан	Зохион байгуулах газар
Дэлгэрхаан сумын Засаг даргын тамгын газар	БОМТ хэрэгжилтийн тайланг хэлэлцүүлэх, тайлагнах	Төслийн гол болон болзошгүй сөрөг нөлөөллийг бууруулах, осол, эрсдлийн менежментийн төлөвлөгөө, орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрийн биелэлт, цаашид хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	10 сард	Дотоод зардлаар	Байгаль орчны ажилтан	Дэлгэрхаан сум
БОАЖЯ	БОМТ-ний хэрэгжилтийн тайлан, дараа жилийн БОМТ, БОАЖСайдын 2019 оны 10 дугаар сарын 29-ны өдрийн А/618	Тухайн жилийн Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний биелэлт, гүйцэтгэл, дараа жилийн төлөвлөгөө	11 сарын 01 дотор	Дотоод зардлаар	Байгаль орчны ажилтан	-

4.9. 2024 онд хэрэгжүүлэх Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний нийт зардал

Хүснэгт 2. 2024 онд хэрэгжүүлэх байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний нийт зардал

№	Зардлын хэлбэр	2024 он /.төг/
1	Сөрөг нөлөөллийг бууруулах арга хэмжээний төлөвлөгөө	3,030,000
2	Ногоон байгууламжийн зардал	2,986,000
3	Тэрбум мод – үндэсний хөдөлгөөний хүрээнд хийгдэх ажлын зардал	1,600,000
4	Түүх, соёлын өвийг хамгаалах арга хэмжээний төлөвлөгөө	0,0
5	Хог хаягдлын менежментийн төлөвлөгөөний зардал	3,800,000
6	Орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөр хэрэгжүүлэх зардал	737,600
8	Удирдлага-зохион байгуулалтын арга хэмжээний төлөвлөгөө	12,300,000
9	Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний биелэлтийг нөлөөллийн бүсийн оршин суугчдад тайлагнах төлөвлөгөө	0,0
НИЙТ		23,953,600 төгрөг

2024 онд хэрэгжүүлэх Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний нийт зардалд 24,953,600 (хорин гурван сая есөн зуун ерөн таван гурван мянган зургаа) төгрөгийг төлөвлөв.

ДҮГНЭЛТ

“Аварга тосон рашаан сувилал” ХХК нь Хэнтий аймгийн Дэлгэрхаан сумын Аварга багын нутаг дэвсгэрт “Рашаан, сувилалын цогцолбор” төслийг хэрэгжүүлж байна. Тус төслийн байгаль орчны нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээний тайланг мэргэжлийн байгууллага болох “Богдын өндөр сүрвэй” ХХК боловсруулж, БОАЖЯ-ны мэргэжлийн зөвлөлийн хурлаар хэлэлцүүлж 2024 оны 06-р сард батлагдсан байна.

Төслийн хүрээнд 2024 онд Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний нийт зардалд **23,953,600 төгрөг** ба үүнд 2024 оны орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрийн зардал болон байгаль орчныг хамгаалах үйл ажиллагааны зардал багтсан болно.